

KENTSEL HAKLAR, KAPİTALİZM VE KATILIM

Yrd. Doç. Dr. Mahmut Güler

Trakya Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Özet

Kentsel haklar da çevre hakkı gibi dayanışma hakları grubuna giren haklardır. Fakat kentsel haklar üzerine çalışmalarda dikkat çekici görüş ayrılıklarının varlığı görülmektedir. Örneğin küreselleşme bakış, kentsel hakları ikinci dünya savaşından sonra gelişen ve liberal demokrasinin temsil krizine alternatif olarak ileri sürdüğü yönetim uygulamasıyla kentsel katılımı gerçekleştirme ve bunun temel bir kentsel hak olduğunu ileri sürmektedir. Buna karşın, Lefebvre'nin teorik çerçevesini çizdiği bakışla kentsel hak, kent kaynaklarına ulaşma ve kenetsel kararlara bireysel katılım özgürlüğünden çok daha öte, onu aşan bağlamda, kenti değiştirerek kişilerin kendilerini değiştirme perspektifinde değerlendirilmelidir.

Anahtar Sözcükler: Kent, kentsel haklar, kapitalizm, katılım, yönetim.

City Rights, Capitalism and Participation

Abstract

Urban rights are equally classified within solidarity rights, such as environmental rights. However, there exist considerably different of point of views in studies concerning urban rights. For instance, the view focusing on globalization argues that urban rights are developed after the World War II and suggests realizing urban participation through governance, which is put forward by liberal democracy as a solution to representation crisis, and that is in fact a fundamental urban right. On the other side, the view theoretically developed by Lefebvre evaluates urban rights in a framework much further than having access to urban resources and liberty to participate in urban decisions. According to this second view, urban rights are conceptualized in a wider perspective that citizens having the opportunity to change themselves by changing the city.

Keywords: City, city rights, capitalism, participation, governance.

Kentsel Haklar, Kapitalizm ve Katılım

Giriş

İnsanın doğduğu andan itibaren kazandığı dokunulamaz temel hakların serüveni, 1215 tarihinde kabul edilen Magna Carta Bildirgesi'nde güvence altına alınması ile başlamıştır. Bunu takiben insan hakları 1789 Fransız “İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi”nin kabulü ile özellikle devletlerin anayasalarında yer almaya başlayınca uluslararası niteliğe bürünmüştür. Bildirgede bireyi devletten koruyan bir yaklaşımla; özgürlük hakkı, mülkiyet hakkı, kişi güvenliği hakkı gibi temel haklar güvence altına alınmış ve bu tür haklara Birinci Kuşak Haklar adı verilmiştir. Sosyalist Devrim ve refah devletinin gelişimine paralel olarak; örgütlenme, çalışma, barınma gibi haklar söz konusu olmuş ve bu tür haklara ikinci kuşak haklar adı verilmiştir. Özellikle modern kurumların gelişimine başında sosyalizmin etkisiyle işçi hareketleri ifade özgürlüğü taleplerinin ve demokratik hakların başlıca taşıyıcıları olma eğilimi göstermişlerdir (Giddens, 1994: 154). İkinci Dünya Savaşı'nın ardından gelişmeye başlayan üçüncü kuşak haklara ise başka bir ifade ile *dayanışma hakları* da denilmektedir. Bu haklar devlet sınırlarından öte, insanlar arasında dayanışma gerektiren konulardan oluşmaktadır (Tekeli, 1994: 25). Örneğin çevre sorunlarının sınır tanımaması sonucu toplumların ve devletlerin ortak dayanışmasını gerektiren bir konu olması bunlardan biridir. Zaman içerisinde sağlıklı bir çevrede yaşamının insanlığın en doğal hakkı olma bilincinin gelişmesi, çevre hakkını doğurmuştur.

Kentsel haklar da çevre hakkı gibi dayanışma hakları grubuna giren haklardır. Fakat kentsel haklar üzerine çalışmalarda dikkat çekici görüş ayrılıklarının varlığı görülmektedir. Örneğin küreselleşmeci bakış, kentsel hakların İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gelişen ve liberal demokrasinin temsil krizine alternatif olarak ileri sürdüğü yönetim uygulamasıyla kentsel katılımın gerçekleştirileceğini ve bunun temel bir kentsel hak olduğunu ileri sürmektedir.

Buna karşın, Lefebvre'in teorik çerçevesini çizdiği bakışla kentsel hak, kent kaynaklarına ulaşma ve kentsel kararlara bireysel katılım özgürlüğünden çok daha öte, onu aşan bağlamda, kenti değiştirerek kişilerin kendilerini değiştirme perspektifinde değerlendirilmektedir.

1. Kentsel Hak Kavramı Üzerine

George Simmel kentleri, paranın ve pazar ekonomisinin iç içe geçtiği ve pek çok insanın fiziksel olarak ilişki içine girdiği yerler olarak tanımlamaktadır (Wirth, 2002: 93). Mumford ise kenti, bir topluluğun kültürünün ve erkin yoğunlaştığı yer, zamanın bir ürünü, birikimi olarak tanımlamaktadır (Keleş, 2004: 10). Bir başka tanıma göre kentler karmaşık bir toplum yapısının, bireysel düzeyde çözülemeyecek sorunların üstesinden gelmesine olanak sağladığı ve kendine özgü özellikleri bulunan bir yerleşim sistemidir. Bu bağlamda kenti, kent halkının ekonomik ve sosyal faaliyetlerinin çeşitliliği karakterize etmektedir (Huot v.d., 2000, 13-33). Bu tanımlarda kenti kırdan ayıran etmenler üzerinde önemle durulmakta ve bu etmenler kenti kent yapan temel özellikleri içermektedir. Sosyal, ekonomik, kültürel, siyasal açılardan incelenen kent, içerisinde kendine özgü bir mekânsal ve toplumsal örgütlenme biçimi ve bir yaşam tarzı barındırmaktadır. Dolayısıyla kentin önemli bir özelliği medeniyet ile eş anlamlı olarak kullanılmalıdır. Bu anlamda kentsel yaşamla uygarlık arasında yakın bir ilişki vardır.

Medeniyet, kent, vatandaşlık, hemşerilik ve demokrasi gibi kavramları merkezine alan kentsel haklar¹, Fransız filozof Henri Lefebvre'nin, çeşitli

¹Kentsel haklar konusuna önemli katkı yapmış ve bu çalışmanın teorik biçimlenmesini sağlamış olan David Harvey, Manuel Castells ve özellikle kentsel hakların akademik düzeyde tartışılmasını sağlamış olan Henri Lefebvre 1960'ların sonları ve 1970'li yılların başlarında kent sorununa yeni bir yaklaşım getirmişlerdir. Her üç düşünür için kentsel yerel topluluk temelli hareketler onların fikirlerinin biçimlenmesinde öncü rol oynamıştır. Toplumsal hareketlerin ekonomik-politik anlamını Marksist bir anlayışla ve sınıf temelli bir çözümlenme ile çalışmalarının odak noktasına yerleştirmişlerdir. Harvey, kentsel soruna ilişkin olarak sermayenin dolaşım sürecinde kentsel yapı çevresinin oynadığı rolü vurgularken, Castells, kolektif tüketimi ve onun çevresindeki mücadeleleri kent sorunun odağına yerleştirmiştir. Sermaye ve sınıf merkezli yaklaşımda Harvey kentsel çelişkiyi sermaye mantığından, Castells sınıf ve toplumsal hareketler temelli bakış açısından açıklamıştır. Lefebvre kentleşme sürecinde mekânın dönüşümü ve mekânın yeniden üretimine getirdiği yaklaşımla ele almıştır. Özellikle kentsel teorilerini insan coğrafyası açısından değerlendirmesi ile Harvey'i önemli ölçüde etkilemiştir. Lefebvre Marksizm ve kent konusunu yeniden tartışmaya açarak kentsel tartışmalara canlılık kazandırmıştır. Harvey, Lefebvre'den önemli ölçüde etkilense de Lefebvre'nin mekânsal ilişkilere atfettiği belirlenimci nitelikleri

çalışmaları ile yeni ve farklı boyutlarda tartışma konusu olmaktadır. Ona göre yerleşme, konut, toplum içinde bireyselleşmenin gelişmesi, özgürlük gibi kavramlar kentsel hakların manifestosunu oluşturmaktadır (Lefebvre, 1996: 173). Bu çalışmalarda, kentlerde kapitalizmin sosyal ilişkilerinin derinlemesine analizi ve kentsel karar mekanizmaları üzerinde durulmaktadır. Lefebvre'ye göre kentsel hak, kentin sosyal, politik, ekonomik ilişkilerinin yeniden yapılandırılmasıdır. Kentsel haklar karar vermeyi devletten uzaklaştırıp kentsel mekânın bir ürünü olmaya yaklaştıracak şekilde yeniden düzenlemektedir. Demokratik müzakerenin sadece devlet kararları ile sınırlı tutulması yerine, kentsel mekânın üretimine katkı sağlayacak tüm kararlarda uygulanması gerektiğini belirtmektedir. Kentsel hak, kentle ilgili kararlarda kontrolü tümüyle sermaye ve devletten kent sakinlerine kaydırarak, kentsel mekânın üretiminin temelini oluşturan güç ilişkilerinin yeniden yapılandırılması ihtiyacı üzerinde durmaktadır (Purcell, 2002: 102). Harvey ise sadece var olan kentsel haklara erişim değil, aynı zamanda bunları dilediğimiz gibi değiştirebilme hakkı olduğunu işaret etmekte ve kentsel haklar kavramını biraz daha geliştirmektedir (UNESCO/UN-HABITAT/ISSCISS, 2010).

Tarihsel süreçte insan hakları ve toplumsal haklar kavramları birbirinden farklı içeriklerden oluşmakla birlikte, 1789 Bildirisi ile bu haklar zorbalık, despotluk ve özgürlük ihlallerine karşı sosyo-politik süreç açısından aynı tarihsel kökene sahiptir. Fransız Devrimi İnsan Hakları Bildirisi vasıtasıyla ve Rousseau'nun düşüncelerinin temelini oluşturan bakış açısıyla, sivil toplumun temelini oluşturan her insan, insanlık aleminin bir ferdi olarak diğer temel kavram ve ideallerin üzerinde yer alır. Bu bağlamda vatandaşlık kavramı, bireyin topluma, böylece ulusa ait oluşu ile tanımlanmıştır (Fernandes, 2005: 43-44). Kent, kentsel ya da kırsal ortak haklar olarak, kaynakların adil dağılımı, evrensel, demokratik ve sürekli kullanımının garanti edildiği mekânlardır. Kentsel haklar bölünmez ve bir bütün olarak, uluslararası alanda tanınmış bütün diğer insan haklarından bağımsızdır (Osorio, 2005: 108).

Rousseau modern toplumun yaradılışını, bireysel iradeyi genel irade içine koyarak tanımlamış ve böylesi genel irade içinde bireyi, hem yöneten hem de yönetilen olarak görmüştür. Lefebvre, Rousseau'nun bu çalışmaları üzerine toplumsal sözleşme oluşturan toplumların varlıklarını sürdürmekle kalmayıp,

---

yadsınıştır. Harvey için mekan, varlıkbilimsel (ontolojik) bir kategori değildir; hem insanı biçimlendiren hem de insan tarafından biçimlendirilen toplumsal bir boyuta sahiptir. Bu konuda bkz, Şengül, Tarık, (2000), "Radikal Kent Kuramları Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme: Alternatif Bir Yaklaşım Doğru", **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 33, Sayı 1, s. 27-58; Duru, Bülent ve Alkan, Ayten, (2002), **20. Yüzyıl Kenti**, İmge Kitabevi, Ankara.

aynı zamanda kadınlar, çocuklar, yaşlılar ve toplumun güçsüz kesimlerinin – kısacası Rousseau'nun zamanında insan hakları kavramından dışlanmış herkesin- sağlık, eğitim, çalışma, emeklilik haklarının tanınmasını ve geliştirilmesini akademik metinlerde tartışılır hale getirmiştir (Fernandes, 2005: 43). Lefebvre Marksizm'den az yada çok etkilenen bazı reformistlerin “toplumun toplumsallaşması” vasıtasıyla daha önceden oluşmuş bazı engellerin ortadan kalkacağını ve toplumsal iletişim kanallarının açılacağını belirtmektedir. Fakat buna karşın bu toplumsallaşma içinde bireyin yok oluyor gibi görülen bireyselleşme olgusunun gündelik hayatta kendini tekrar göstermekte olduğunu belirtmektedir. Yirmili yaşlardaki gençlerin özel hayatlarına yönelik tercih haklarını bilmesi, ailesinden ayrılması ve bir meslek seçmesi bireyselleşme olgusunu geliştiren olgulardır. O halde toplumsallaşma içinde belli bir bireyselleşme vardır ve bu da hak kavramını ortaya çıkarmaktadır. Çalışma hakkı, boş zaman hakkı, barınma hakkı gibi. Tüm bunlar hak taleplerine dönüşerek ahlaki ve hukuki terimlerle dile getirilmektedir. Bu noktada devlet kendi stratejilerini gerçekleştirmek için bu hakları egemenliği altına alır ve zamanla bu hakları tanır ve belli bir noktaya kadar destekler. Örneğin bir süre sonra kent hakkı olarak yaygınlaşacak barınma hakkı bunun örneğidir (Lefebvre, 1996: 150).

Lefebvre kentin yapısının ideolojik bir yapıdan oluştuğunu ve bunun kent içinde sınıfsal farklılaşmalar oluşturduğunu belirtmektedir. Çalışmasında kentsel sınıf farklılıklarını, toplumsal gruplar üzerinden etnik köken, din, ırk, cinsiyet gibi konular üzerinden tartışmakta ve bu farklı toplumsal kesimleri oluşturan bireyin haklarının koruma altına alınması gerektiğini belirtmektedir (UNESCO/UN-HABITAT/ISSCISS, 2010). Lefebvre bu haklardan bazılarının hala tanınmayı beklediğini belirtmektedir. Bilgi hakkı, ifade hakkı, kültür hakkı, farklı ve eşit kimlik hakkı, bütün bunların üzerinde, kent yönetiminde doğrudan yer almak, bütün kent sakinlerinin kent yaşamının sunduğu imkanlardan yararlanmasını ifade eden haklar, dünyanın bir çok ülkesinde hala tanınmayı bekleyen en temel kentsel haklardır (Fernandes, 2005: 47).

Lefebvre, siyasal iktidarların kentsel örgütlenmeyi belirledikleri, kentsel örgütlenmenin ise, insan yerleşimlerini belirleyebileceğini belirtmektedir. Bu yerleşim birimlerinde mekânı da, üçlü sınıflandırmaya göre açıklamaktadır; görülen mekân, tasarlanan mekân ve yaşanılan mekân. *Görülen mekân* görece nesnel, insanların günlük yaşam çevrelerini içeren somut bir mekândır. *Tasarlanan mekân*, mekânın zihinsel yorumudur. *Yaşanılan mekân* ise, görülen ve tasarlanan mekânın karışık bir kombinasyonudur ve kişinin günlük hayatındaki gerçek mekân deneyimini temsil eder. Yaşanılan mekân sadece sosyal hayatın geçtiği edilgen bir sahne değil, aynı zamanda sosyal hayatın tamamlayıcı bir unsurunu temsil etmektedir. Bu nedenle, sosyal ilişkiler ve yaşanılan mekân günlük hayatta kaçınılmaz bir şekilde birbirine bağlıdır.

Lefebvre'ye göre kentsel mekânın üretimi, zorunlu olarak ona bağlı olan sosyal ilişkilerin yeniden üretimini de içermekte ve bu bağlamda kentsel mekânın üretimi, kentin sadece fiziksel mekânının planlamasından daha fazla olarak kent hayatının tüm yönlerinin üretimi ve yeniden üretimini içermektedir (Lefebvre, 2002: 367). Bu nedenle Lefebvre için kentsel haklar, “*bir çılgılık ve bir talep ... dönüşen ve yenilenen bir kent hayatı hakkıdır*” (Purcell, 2002: 102). Büyük tüketim merkezlerinin ışıltıları, moda endüstrisi, kahveler, büyük sergilerin hepsi kent yaşamının tüketiminin özendirilmesine yönelik düzenlemeler olmuştur. Bu itibarla tüm olanaklar, kentsel kaynakların yeniden tüketiminin gerçekleştirilmesine yönelik düzenlemelerdir (Harvey, 2008).

Kentsel hak, kentte yaşayanların çıkarlarını korumak ve geliştirmek üzere tasarlanmıştır. Bu haklar kullanıcılarına bir yandan kente ilişkin düşüncelerini ve kentsel aktivitelerini tanımlamak için kullanıcı haklarını doğururken, aynı zamanda yaşanabilir konutların, yeşil alanların ve diğer hizmetlerin kullanımını da içermektedir. Kentlerde yaşayan insanların kente ait haklarının neler olduğunu bilme ve onun üzerinde karar sahibi olma hakkı vardır. Şu halde mahallelerde yaşayanlar orada yaşamaktan doğan haklarını bilen, yani mahallenin mekân organizasyonunun nasıl olması gerektiğine karar vericiler olmalıdır (Purcell, 2006: 1931). Kentsel haklar kavramı, kent sakinlerinin ve özellikle kentsel alanlarda tehdit altında olduğu kabul edilen; yoksullar, çocuklar, yaşlılar, etnik azınlıklar göçmenler, cinsel dışlanmışlar, kadınlar gibi toplumsal kesimleri korumayı öncelikli olarak amaçlamaktadır (UNESCO/UN-HABITAT/ISSCISS, 2010).

2. Kentsel Hakların Evrimi

MÖ 3000’li yıllardan bir süre önce Nil vadisi ve Mezopotamya’da ortaya çıkan ilk kentlerle birlikte kentsel nüfus artışı yani kentleşme toplumsal yapıda önemli değişiklikler getirmiştir. Değişiklik kol emekçiliğinin yanı sıra yeni toplumsal sınıfların (rahipler, tüccarlar, aristokratlar) ortaya çıkışına imkân sağlamıştır. Yeni sınıfların ortaya çıkışı toplumda uzmanlaşmayı başka bir ifade ile toplumsal işbölümünü getirmektedir. Ve kentler bu işbölümüne göre şekillenmekte; tapınak, saray, kamu binaları ön plana çıkmaktadır. Kutsallaşmış monarkların yönetiminde olan kentlere ancak MÖ VI yüzyılda (Yunan site devletlerinde) demokrasi gelmiştir. Çok tanrılı yapıya sahip klasik Yunan döneminin kentleri, Roma İmparatorluğu’nun çöküşü ile tek tanrılı yapıya dönüşür ve dış dünyaya kapalı manastırlar kenti olarak tüm ortaçağ boyunca hüküm sürer. Ancak Avrupa’da ortaçağın sonlarında ticari hayatın canlanması yeni bir sınıf olarak burjuva sınıfının da etkisiyle feodalizmden bağımsızlaşan kentler yargısal ve yönetsel özerklik elde etmişlerdir (Bumin, 1990: 50). Ortaçağın sonlarında ortaya çıkan tüccar kentlerinin yapısı o zamanın toplumsal

düzenini yansıtmaktadır ve yeni sanayi kentinin yapısından farklıdır. Erken orta çağ kentlerinde kale, dinsel kurum ve Pazar üçlüsü vardır. Daha sonraki dönemlerde tüccar faaliyetleri ortaya çıkınca büyük kentlerde, mekansal ayrışmanın yanı sıra faaliyet ayrışması da ortaya çıkmıştır. Ayrışma emek gücünün ayrışması değil, orta çağ düzenin toplumsal düzenlemesinden kaynaklanmaktadır (Harvey, 1996: 236). 1300'lü yıllardan sonra Avrupa'da kentsel yaşam merkezlerinin (ekonomik gelişmeler sonucu) Akdeniz'den kuzey ve batı Avrupa'ya kaydığı görülmüştür. Bu kayışın temel nedeni emek-yoğun tarımsal üretimden, emek-yoğun kentsel sanayi kapitalizmine geçiş olarak görmek gerekmektedir. Toplumsal çatışmalarla birlikte gelişen kapitalist gelişme, köylülerin kendilerini toprak sahiplerinin feodal buyruğundan kurtarmaya yönelik savaşında, ekonomik bireyciliğe sarılması ile başarı kazanmıştır (Holton, 1999: 124).

Bütün tarihsel süreç içinde hangi üretim biçimi olursa olsun ilk ortaya çıktığı dönemden beri kentler, artı değer yaratıldığı mekânlar olmuştur. Artı değer toplumsal yapıyı sınıflara bölerek bir ayrışma oluşturmuş ve kent, artı değer hareketine geçirilmesine dayalı bir yapıya dönüşmüştür. Bu nedenle kapitalizmin gelişimi ile kentleşme arasında yakın bir bağlantı vardır (Harvey, 2008). Artı değer ve kentin yapısı, kapitalist ilişkiler bağlamında ele alındığında ideolojik bir nitelik taşımaktadır. Buna karşın kenti sadece kapitalist toplumsal ilişkilerin yansıması olarak görmek de eksik bir bakış açısı oluşturmaktadır. Kenti kapitalist toplumsal ilişkilerin yansıması olarak değil, bu ilişkilerin kurucu ögesi olarak görmek gereklidir (Şengül, 2010). Bu bağlamda kentin biçimlenişi ve kentsel sorunlar, kapitalizm ve kentsellik arasındaki ilişkiler çerçevesinde anlaşılabilir. Başka bir ifade ile kapitalist üretim biçiminde fabrika üretimin kaynağı ise, kent de emeğin yeniden üretilmesini sağlayan kaynaktır (Keleş, 2009: 126). Çünkü kapitalizm kendisini sadece üretim süreçleriyle üretmemekte, aynı zamanda yeniden üretim süreçleri ile var edebilmektedir. Emekçi sınıfların günlük çalışma saatlerinin dışında yaşadığı ve harcadığı süreç, onun emeğinin yeniden üretilmesini² sağlamaktadır. Emeğin yeniden üretilmesini sağlayan tüketim ise, emekçi kitlelerin yaşam kalitesini geliştirdiği kabul edilen kolektif tüketimdir³ (Tekeli, 1988: 131). Bu noktada devlet,

²Kentler emeğin yeniden üretilme sürecini tüketim vasıtasıyla gerçekleştirmektedir. Tüketim olarak belirtilen emekçi kitlelerin yaşam kalitesini geliştirdiği kabul edilen kolektif tüketimdir.

³Kolektif tüketim halkın ortak gereksinimlerini karşılamak üzere ağırlıklı olarak yerel yönetimler tarafından üretilen ulaşım, konut, eğitim gibi günlük yaşamın temel konularıdır. Bu süreçte devlet, toplumsal yapıyı oluşturan sınıflara sunduğu bütün imkanlarla günlük hayatın gerçek yöneticisi olur. Bu konuda bkz. Castells, Manuel,

emeğin yeniden üretilme sürecine, sermayenin uzun dönemli çıkarlarını korumak amacıyla karışmaktadır. Oysa sağlık, eğitim, konut ve ulaşım gibi hizmetler günlük yaşamın en önemli unsurlarıdır. Devlet bu unsurların düzenlenmesine karışınca piyasaya müdahale etmiş ve ekonomik çelişkiyi siyasallaştırmış olmaktadır.

Sermaye birikim sürecinde emeğin yeniden üretimini sağlayan kentsel yeniden üretim, toplumsal çatışmalara neden olmaktadır. Bu, kırsal nüfusun özellikle yeni gelişmekte olan sanayi bölgelerine ucuz emek olarak çekilmesiyle başlayan bir süreçtir. Emekçi sınıfların kentlere akması bir süre sonra kentleşme maliyetlerini karşılayamama gibi nedenlerle çatışmaya dönüşmektedir. Bu çatışmada emekçi sınıfların kentsel taleplerinin karşılanmasında yaşanan güçlükler, ayrıca bir çatışma⁴ kaynağı oluşturmaktadır (Mingione, 1981: 36). Bu süreçte iki değişken önemlidir. Birincisi; sermaye kesiminin kendi arasındaki rekabet veya yarışmadır. Özellikle inşaat sektörü, sermaye sınıfının birbiri ile mücadelesinde önemli bir yere sahiptir. Kapitalist toplumlarda sermaye birikim süreci ile kentleşme birbirinden bağımsız değildir. Çünkü kapitalizm, doğası gereği artı değer üretmeyi istemektedir. Bu değer yaratımı, ya çalışma süreleri uzatılarak ya da üretim araçlarına yatırım yapılarak gerçekleşmektedir. Ancak bu durum kimi dönemlerde aşırı birikime yol açmakta ve kar oranlarında düşüş ile sonuçlanmaktadır. Harvey buna çözüm olarak sermaye sınıfının ikincil döngüler olarak adlandırdığı, kentsel alana yapılan yatırımlar, yani inşa edilmiş çevreye yapılan yatırımlarla (fabrikalar, bürolar, konutlar) sermayenin kendisini yeniden üreteceğini ileri sürmektedir (Harvey, 1989: 71).

Kapitalizm kenti kendi mantığı çerçevesinde dönüştürürken, onu sadece yaşam mekânı olarak değil aynı zamanda değişim değeri olan bir meta olarak da görmektedir (Şengül, 2010). III. Napolyon'un desteği ile Haussman'ın

---

“Towards a Political Urban Sociology”, (Ed.) Michael Harloe, **Captive Cities**, John Wiley&Sons, New York, 1978, s. 63-64

⁴Kentsel toplumsal çatışmalar olarak adlandırılan bu tür mücadeleleri Castells, tarihsel olarak ortaya çıkan kentin biçiminde ve işlevlerinde kendini belli eden toplumsal çıkarların, değerlerin dönüşümünü bilinçli olarak hedefleyen toplu eylemler olarak tanımlamaktadır. Bu konuda kapsamlı bilgi için bkz. Castells, Manuel, (1977), **The Urban Question**, Edward Arnold, s.324-379. Castells, önceki çalışmalarında kentsel toplumsal hareketlerin devrimci ve ilerici bir rol oynadığını ileri sürmüştür. Fakat 2003 yılında Martin Ince ile yapmış olduğu söyleşide; toplumsal hareketlerin topluma olumlu katkıda buldukları konusundaki fikrini değiştirdiğini, bazı toplumsal hareketlerin kişisel olarak savunduğu değerler açısından çok gerici bulunduğunu belirtmiştir. Bkz. Castells, Manuel, Martin Ince, (2006), **Manuel Castells'le Söyleşiler**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Paris'te yaptığı büyük ölçekli kentsel dönüşüm yatırımları buna örnek gösterilebilir (Şengül, 2001: 21). Paris'in yıkılıp yeniden yapımı (1853-1870) süreci, devlet açısından ekonomik durgunluğun en büyük mağduru olan emek gücünün isyanının bastırılmasına yöneliktir. Emekçi kitlelerin kentsel hizmetlere yönelik talebi, isyanın bastırılması için iyi bir çözüm olarak görülmüş fakat daha büyük faydayı sermaye sınıfı görmüştür. Sadece kentsel dönüşüm değil daha geniş bağlamda kentsel reform projeleri, mevcut toplumun günlük bireysel ilişkilerini değiştiren (Lefebvre, 2002: 371), emekçi kitlelerin sosyal yaşam alanlarının düzenlenmesinden öte sermaye lehine devlet tarafından zorlayıcı rol üstlenirler.

Haussmann Paris'te yeni banliyöler, bulvarlar inşa ederek on beş yılda kentin altyapısını tümünden yenilemekle kalmamış aynı zamanda yeni bir yaşam biçimi yaratmıştır (Harvey, 2008). Bulvarlar, kenti iyileştirmenin ve güzelleştirmenin, yoksulluğa karşı kullanılacak alanları ve kenti bütün yönleri ile birbirine bağlayan bir iletişim hattı olarak düşünülmüştür. Bu kentsel yeniden yapılanma, 14. yüzyıldan beri çok az değişime uğramış, sıkışık Paris'i yeni endüstrinin gereklerine ve taleplerine göre yıkıp yeniden inşa etmektedir. Fakat aynı zamanda Paris'in kentsel dönüşümü, artı değerın sömürülmesi ile karanlık bir yüze de sahip olmuştur. Haussmann yeni kentsel dünyasını yaratırken Paris varoşlarını silip süpürmüş, işçi sınıfını ve marjinal grupları, kısacası toplumsal düzeni, siyasal iktidarı tehdit eden bütün grupları kent merkezinden uzaklaştırmıştır (Harvey, 2008). Siyasal egemen sınıflar, eskinin enkazı üzerine yenisini yaparken şiddeti kullanmaktan da çekinmemişlerdir.

Paris'in yıkılıp yeniden inşasının, yalnız ekonomik aktivitelerin gerçekleşmesi amacıyla değil, aynı zamanda kentin siyasal kontrolünün sağlanmasına yönelik rolü de vardır. Bulvarlar, kentin kontrolünün sağlanmasının da bir aracıdır ve askeri taburların kent merkezine kolayca erişebilmesini, "tehlikeli sınıfların" mahallelerine kolayca ulaşımı da sağlamaktadır (Özbek, 2002: 197). Çok bilinen bir söylem "*meydanı kontrol eden kenti kontrol eder*" demektir. Fakat aynı zamanda bir Alman atasözü de "*kent havası insanı özgür kılar*" demektir. Gerçekten de kentsel tarihsel süreç göstermiştir ki; kentler özgürlüğün doyasıya yaşandığı yerler olmuş ve özgürlük de demokrasiyle iç içe gelişmiştir. O halde kent tarihi açısından demokrasi bilincini geliştirmenin koşullarının ilki, insanın kentine ait olduğunu duyumsamasıdır. İkincisi ise, kentsel kararlar üzerinde söz sahibi olabilmesidir (Keleş, 1993: 21).

Paris örneğinde olduğu gibi kentsel dönüşüm stratejileri toplumsal ve siyasal desteğe ihtiyaç duyar, bu stratejiler kentsel mekânda toplumsal ayrışmaya neden olan politikalar ile şekillenmiş ise, bu ayrışmaya karşı duruş ancak işçi sınıfının varlığı ile mümkün olacaktır. Bu bağlamda sadece devrimci girişim gücü olan grupların kentsel problemlere ilişkin sorunları çözmeye ihtimali

yüksektir (Lefebvre, 2002: 371). Bu devrimci güç işçi sınıfı içinde yer alan farklı sınıfsal gruplardan oluşmaktadır. Ancak bugün pek çok farklı toplumsal grup bu sorunların çözümüne yönelik devrimci bir rol üstlenmekten uzaktır.

Paris'in kent merkezinin yoksul kesimlerden temizlenmesi zaten var olan mekânsal farklılaşmayı körüklemiştir. Daha önceleri birbirleri ile bağlantılı olan ve birbirinin sınırına giren, kamuya ve özel kişilere ait mekânlar farklı kılınarak zıtlık yaratılmıştır. Bu zıtlıklar ilk olarak kendini Paris komün hareketinde gösterecek olan kentsel toplumsal hareketler şeklinde ortaya çıkacaktır. Kentsel toplumsal hareketler ister ideolojik isterse kendiliğinden gelişen hareketler olsun sonuçta kentsel haklara yönelik talep olarak ortaya çıkan hareketlerdir. Paris kentsel yeniden düzenlemesinin belki tek olumlu sonucu, artık kent merkezinin herkese açılmış olmasıdır. Önceleri sadece kendi mahallelerine hapsolan yoksul sınıflar, birbirinden farklı toplumsal kesimlerden kişilerin yeni kalabalıklar içinde karşılaşmalarını sağlayan kamusal mekânların içinde yer almışlardır (Özbek, 2002: 199). Fakat bu durum kentin sınıfsal ayrımcılığının ortadan kalktığı anlamına gelmemelidir. Devletin konut meselesine el atışı ve bu anlamda geliştirdiği konut politikaları, işçi sınıfının ve özellikle gençlerin yaşamlarının en güzel yıllarını insan gibi yaşamak uğruna çetin mücadeleler ile geçirmesiyle sonuçlandırmıştır. Konut gibi yaşama dair temel istekler ve işçi sınıfının buna yönelik hak talepleri devlet veya sermaye tarafından oluşturulan tuzaklarla ve engellerle doludur. Böylesi olgular hak talebi dahi olamamakta ancak belirli düzeye kadar istek olarak kalmaktadır (Lefebvre, 1998: 151). Bu anlamda uygarlaşma olarak tanımlanan kentsel haklar dahil tüm haklar toplumsal gelişmeye katkı anlamında hala belirsizliklerle doludur ve hatta bazı dönemlerde veya yerlerde topluma karşı bir engeldir. Ancak toplumun kendi iç dinamikleri ve pratikleri daha iyi bir yaşam, daha iyi konut, sağlıklı bir çevre, eğitim gibi kentsel hakları değiştirebilir (Lefebvre, 1996: 179).

Paris kent merkezinin yoksullardan temizlenmesi boş zamanın geçirilmesi anlamında kentin merkezini toplumun her kesimine açarken, bir bölümünde kent içinde belirli bir sınıfa kapanması anlamına gelmektedir. Başka bir ifade ile korunmaya muhtaç toplumsal kesimlerin sistemin dışına itilmesi ile sonuçlanmaktadır. Oysa bir sonraki yüzyılda kentsel haklar olarak formüle edilen uluslararası metinlerde, kent sakinlerinin ve özellikle tehdit altında olduğu kabul edilen yoksullar, çocuklar, yaşlılar, etnik azınlıklar, göçmenler, cinsel dışlanmışlar, kadınlar ve engelliler gibi toplumsal kesimlerin korunması amacı ön plana çıkmaktadır.

1868 yılına gelindiğinde yaklaşık 20 yıldır devam eden Paris kentsel yenileme projesi, devasa harcamalar nedeniyle mali zorlukların ardından iflas etmiştir. Sürecin sonunda Haussmann'ın kentsel dönüşümü ne sermaye kesimini ne de kentte yaşayanları memnun etmiştir. Çünkü Paris'in yeniden inşasında sermaye kesimi yaratılan ranttan önemli bir pay beklemiştir. Buna

karşılık Haussmann sermaye sınıfının beklentisini tam anlamı ile gerçekleştirmemiş, kamu ve özel kesim dengesini gözetmiştir. Örneğin kamulaştırılmış bütün arazilerin kamu mülkü olarak alınıp, parseller yeni ticari değer üzerinden satılmıştır. Bu anlamda rantın bir kısmı kamuya bir kısmı sermayeye kalacaktır ki bu sermaye sınıfı açısından memnuniyetle karşılanmamıştır (Benevole, 1995: 202). Ek vergiler ve spekülasyonla süren inşa süreci, Paris halkının yoksulluğunu derinleştirmiştir. Sermayenin eşitsiz dağılımı ve halkın yoksulluğunun derinleşmesi en temel insani gereksinimlerin dahi karşılanamaması, Paris Komün hareketini tetikleyen faktörler olmuştur.

Paris Komünü halkın *kentsel haklar* için, kent yönetimini ele geçirmesi ile başlayan ve 1871 yılında 71 gün süren kent halkının kendi kendini yönettiği doğrudan demokrasinin dünyadaki ilk örneği olmuştur. Seçimle gelen ve kent halkından oluşan komün meclisi, ilk iş olarak basın özgürlüğünü ilan etmiş, sıkıyönetim kaldırılmış ve siyasi tutuklular için genel af ilan etmiştir. Seçimden sonra komün meclisi, oluşturulan on komisyonla, eski dönemin bakanlıklarının her birinin görevini üstlenmiştir. Her komün milis kurma, maliye, eğitim, polis ve yargı hakkına sahip olmuştur. Bundan böyle her bir komün, ulusal bütünlük içinde kendi kendini yönetebilecek, komün özgürlüğü ve egemenliği kurulabilecektir (Hamamcı, 1981). Komün, kilisenin iktidarına son vermek için tüm kiliselerin dağıtılıp mülksüzleştirilmesine karar vermiştir. Halkın güvenliği için sürekli orduyu kaldırmış ve yerine silahlı halkı, kapatılan fabrikaların üretime tekrar başlaması için de işçi birliklerini görevlendirmiştir. Evsiz kalanların evlerine dönmelerini ve ev edinmelerini sağlayacak mekanizmalar geliştirmiş, çalışma saati 10 saate düşürmüştü ve fırın işçilerinin gece çalışma zorunluluğu kaldırmıştır. Ücretlerde, asgari ücret standardı uygulanmış ve iş bulma büroları örgütlenmiştir (Mısır, 2003: 117).

Castells, Paris Komünü'nü, üç farklı düzeyde ele almıştır. Birinci düzeyde, kentsel devrim olarak nitelediği Paris Komünü'nü, Fransız kırsal toplumundan ayırmış ve komünü kentsel bir devrim olarak görmüştür. İkinci olarak, Paris Komünü'nün, gelişen işçi sınıfının *kentsel talepleri* ile şekillendiğini öne sürmüştü ve Paris Komünü, özellikle konut krizi ve kiralardan iptal edilmesine yönelik olarak başlayan bir kentsel haklar talebi olarak değerlendirmiştir. Üçüncü düzeyde, sanayileşme ile birlikte kenti, siyasi kültürün bir zorunluluğu olarak görmüştür. Ona göre Paris Komünü, bir belediye devrimidir. Komünle birlikte belediyelerin gerek kendi aralarında, gerekse devletle olan ilişkileri, siyasal kurumsallaşmaya doğru radikal bir dönüşüm başlatmıştır. Komünün devletle olan ilişkisi, yerel hükümet yönetimine uzanan haklar içerirken, insanlarla ilişkisi ise, siyasi kurumsallaşmanın sağladığı demokrasi içinde, belediye yönetimine vatandaş katılımını ve doğrudan demokrasiyi doğurmuştur (Castells, 1983: 24). Castells, Komün hareketinin etkisini, 1968 yılında Paris, New York, Prag, Londra,

Roma, Bologna, Varşova gibi kentlerde öğrencilerin toplumsal ilişkilerde derin değişiklik talep edip, kentleri sosyal ve politik devrim sahnesine dönüştürmeleri ile göstermiştir. Bu değişiklik talepleri kentsel haklar taleplerinin de nüvesini oluşturacaktır.

3. Küreselleşme Yerelleşme ve Kentsel Haklar

Kapitalizmin içine düştüğü krizlerin sayısı sadece Paris’le sınırlı kalmamış o zamanlardan bu yana sayısız krizler yaşanmış ve yaşanmaya da devam etmektedir. Krizler de genellikle kentsel mekânın metalaştırılması ile çözülmeye çalışılmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan ekonomik krizde, 1980 sonrası yaşanan krizlerde ve son olarak 2000’li yılların ilk on yılında yaşanan ekonomik krizlerde sermayenin kentsel mekana yaptığı yatırımlar göze çarpmaktadır. Hatta 2000’li yıllardaki krizin nedeni, kentın metalaşmasından doğan rant krizi olarak ilan edilmiştir. Krizlerde özellikle azgelişmiş ülkelerin kaynaklarını sanayileşme yatırımlarına aktarmasına karşın, kentler sanayileşmeden kaynaklanan kırsal göçlerle karşı karşıya kalmıştır. Göçler neticesinde kalabalıklaşmadan kaynaklanan temel kentsel hizmetlere ayrılan kaynaklar yeterli düzeyde olmamıştır. Kentsel hizmetlerin sağlanmasında devletin yeterince yer almaması, kent yoksullarını kentsel talepler başlığında kentsel siyasetin içine çekmiştir.

1980’lerin hemen başında teorik ismi küreselleşme olan yeni liberal politikalar kentleşmeyi bir yandan özendirirken, diğer yandan yıkıcı veya tahrip edici gelişmeleri de iç içe yaşatmaktadır. Kapitalist yeni liberal kentsel gelişme ve sanayileşme tüketimi, rantı ve insanların bencilliğini kamçulamakta ve insanlar yaşam çevrelerine, kentlerine yabancılaşmaktadır (Keleş, 2004: 11). Özellikle IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların aracılığı ile yayılan yeni liberal politikalar, birlikte tüketimi, kentleri özgün kılan faktör olmaktan çıkartmış ve kentleri ekonomik gelişmenin odakları haline dönüştürmüştür. IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlar aracılığı ile büyüyen ulusüstü şirketler, ulus devletlerin daha az müdahaleci ama yerel inisiyatiflerin daha çok rol üstlendiği bir devlet yapılanması önermişlerdir.

Küreselleşme süreci refah devleti döneminin “yerel” anlayışını da değiştirmiştir. Refah devleti döneminin yerellik anlayışı içerisinde, merkezden uzak kalan dikkati çekmeyen yerleşimler ve bu dönemin kalkınmaya dayalı devlet modelinde yerel ekonomiler, ulusal ekonominin bir aracı olarak görülmüştür. Fakat günümüzde yeni liberal anlayışa göre yerel yönetimlere biçilen görev, yerel alanın küresel ekonomi içinde etkin bir şekilde rekabet etmesi üzerine kurgulanmıştır (Purcell, 2002: 101). Böylece kapitalizmin her şeyi kendi mantığına eklemeyen, kendine gerekli olanı sömüren yapısı, yerelliklerden, yerel olarak işine yarayanı, karlı olanı, işlevsel olanı söküp

almaktadır (Bora, 1997: 41). Bu süreç yerel üzerine önemli oranda deformasyonu da beraberinde getirmektedir.

Küreselleşme süreci ile birlikte yerel birimlerin ve kentlerin önem kazanması, kentsel hakları da önemli bir tartışma konusu yapmıştır. Kentsel haklar -küreselleşme sürecinin demokratikleşme ve yerelleşme eğilimleri, katılım ve yerel demokrasi çerçevesinde ele alındığında- yerel niteliğe sahiptir. Fakat küreselleşme yerellik anlayışını uluslararası nitelikte görmekte ve bu bağlamda yerele yönelik bu bakış açısı onun uluslararası niteliğine evrensellik kazandırmaktadır. Küreselleşme süreci bir taraftan yerele yüklediği evrensellik ile kentlere ve kentsel hizmetlere yeni işlevler yüklerken (Ökmen, 2003: 45), diğer taraftan yaratılan eşitsizliklere karşı kentsel sınıfların bilinçlenmesine ve karşı duruşuna da katkı yapmaktadır. Küreselleşmenin yaratmış olduğu eşitsizlik kent yönetimlerinin ilgisini çekmekte ve onları çözüme yönelik çabalarda dünya yüzeyinde arayışlara sürüklemektedir. Süreç hem kent yöneticilerinin eşitsizliğe yönelik arayış çabaları şeklinde devam etmekte hem de kentsel ve toplumsal hareketler: etnik, sınıfsal, cinsel, seksüel hareketler, ekonomik, sosyal ve çevresel hak arayışları olarak varlığını hissettirmektedir. Bu haklara yönelik taleplere cevap Lefebvre'nin yıllar önce çerçevesini çizdiği kentsel haklardır (UNESCO/UN-HABITAT/ISSCISS, 2010).

17-19 Mayıs 1992'de Avrupa Konseyi'nin "Avrupa Kentsel Şartı"nın kabul etmesi ile kentsel sorunlara insan hakları çerçevesinde yaklaşılması açısından önemli adım atılmış ve "şart", kentli haklarının kurumsallaşması açısından bir başlangıç olarak kabul edilmiştir (Tekeli, 2002: 15). Şart, Konsey tarafından kentsel politikalarından esinlenerek oluşturulmuş ve özellikle 1980-1982 yılları arasında "Kentsel Rönesans İçin Avrupa Kampanyası" kapsamında geliştirilmiş dört temel konuda şekillenmiştir. Bunlar;

- a) Fiziki kentsel çevrenin iyileştirilmesi,
- b) Mevcut konut stokunun iyileştirilmesi,
- c) Kentsel alanlarda sosyal ve kültürel olanakların yaratılması,
- d) Toplumsal kalkınma ve halk katılımının sağlanmasıdır.

"Avrupa Kentsel Şartı metni 20 maddelik bir bildirge ve 13 maddelik şart ilkelerinden oluşmaktadır. Bildirge'nin 20 maddeden oluşan başlıkları; güvenlik, kirletilmemiş sağlıklı bir çevre, istihdam, konut⁵, dolaşım, sağlık,

⁵BM İnsan Hakları Komitesi, konut hakkını sadece bireylerin yaşanabilir bir konuta sahip olma anlamında değil, aynı zamanda herkesin yaşadığı konuttan zorla tahliyesine de bir insan hakkı ihlali olarak değerlendirmiştir. Zorla tahliye, bireylerin ailelerin ve/veya toplulukların iradeleri dışında, uygun hukuki yollara veya uygun diğer koruma yollarına başvuru veya erişim imkanına sahip olmadan evlerinden veya

spor ve dinlenme, kültür, kültürler arası kaynaşma, kaliteli bir mimari ve fiziksel çevre, işlevlerin uyumu katılım, ekonomik kalkınma, sürdürülebilir kalkınma, mal ve hizmetler, doğal zenginlikler ve kaynaklar, kişisel bütünlük, belediyeler arası işbirliği finansal yapı ve mekanizmalar ve eşitlik şeklindedir. Avrupa Kentsel Şartı ilkelerinin ana başlıkları ise; 1.Ulaşım ve dolaşım, 2. Kentlerde çevre ve doğa, 3. Kentlerin fiziki yapıları, 4. Tarihi kentsel yapı mirası, 5. Konut, 6. Kent güvenliğinin sağlanması ve suçların önlenmesi, 7. Kentlerdeki özürsüz ve sosyal ekonomik bakımdan engelliler, 8. Kentsel alanlarda spor ve boş zamanları değerlendirme, 9. Yerleşimlerde kültür, 10. Yerleşimlerde kültürlerarası kaynaşma, 11. Kentlerde sağlık, 12. Halk katılımı, kent yönetimi ve kent planlaması, 13.Kentlerde ekonomik kalkınma şeklindedir" (www.ihd.org.tr/makale/kent4.html).

1992 yılında kent sorunlarında yaşanan değişim ve gelişmeler Avrupa Kentsel Şartı'nda bazı değişikliklerin yapılmasını gerektirmiştir. Avrupa Konseyi 27-29 Mayıs 2008 tarihinde 15. Genel Oturumunda aldığı 269 sayılı kararla, Avrupa Kentsel Şartı 2'yi kabul etmiştir.⁶ Avrupa Kentsel Şartı 2 ile getirilen değişikliklerin, kentlerin ve kasabaların çağdaş kentsel sorunlarla baş etmesini olanaklı kılacak ortak ilkeler ve kavramlar bütünü olduğunu dile getirmiştir. *Avrupa Kentsel Şartı 2 Yeni Bir Kentlilik İçin Manifesto* olarak ilan edilmiştir. Bu Manifesto'nun giriş kısmında Avrupa Kentsel Şartı'nda neden değişiklik yapılması gerektiği belirtilmiştir. Küreselleşmenin Avrupa kentleri ve kasabaları üzerindeki etkisi, kentlerde artan sosyal eşitsizlik, çevre kirliliği, göç, nüfus ve benzeri sebepler üzerinden anlatılmıştır. Kentsel haklar

---

topraklarından sürekli veya geçici şekilde ayrılmaları şeklinde tanımlanmaktadır. Kadınlar, çocuklar, gençler, yaşlılar, yerel halk, etnik azınlık veya diğer azınlıklar ve risk altındaki bireyler ve gruplar zorla tahliyeden orantısız şekilde zarar görürler. Özellikle kadınlar, genellikle mülkiyet hakkı (konut sahipliği dâhil olmak üzere) veya konuta, barınmaya erişimle ilgili haklar açısından yasal ayrımcılık ve diğer ayrımcılık şekilleri ve özellikle evsiz kaldıkları hallerde şiddet eylemleri ve cinsel suiistimal karşısındaki zayıf konumları düşünüldüğü zaman risk altındadır. Ayrıca, Sözleşme'nin 2. maddesi 2. paragrafı ve 3. maddesi, Hükümetlere tahliyelerin gerçekleştiği hallerde herhangi bir ayrımcılığın gözetilmemesini sağlayacak uygun tedbirleri alma yükümlülüğünü yüklemektedir. Bu konuda bkz., İstanbul Bilgi Üniversitesi Hukuk Fakültesi İnsan Hakları Hukuk Uygulama ve Araştırma Merkezi, **Birleşmiş Milletler'de İnsan Hakları Yorumları**, Der. ve Çev. Lema Umar, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006.

⁶Avrupa Kentsel Şartı 2'nin orijinal metni için bkz. www.coe.int, Türkçe'ye çevrilmiş metin için www.mimarlarodasi.org.tr/UIKDocs

konusunda günümüze kadar yaşanan gelişmeleri Kongre'nin⁷ izlediği ve Kentsel Şartı 2'nin bu çerçevede oluştuğu belirtilmektedir. Avrupa Kentsel Şartı 2'nin temel ilkeleri: Avrupa Kent "Müktesebatı" (*Acquis*) ve Yeni Bir Kentlilik Olasılığı, Kentliler Olarak Kent ve Kasaba Halkları, Sürdürülebilir Kentler ve Kasabalar, Uyumlu Kentler ve Kasabalar, Bilgi Temelli Kentler ve Kasabalar olarak belirlenmiştir.

Kentsel Şartı 2'de temel kentsel hizmetlerin toplumun dışlanmış kesimleri dahil, herkesçe paylaşılması istenmektedir. Bu kentsel hakların gelişmesi ve daha yaşanabilir kentlerin yaratılması açısından önemli bir taleptir. Bununla birlikte Şart 2, yeni liberal öğretinin yönetsel, siyasal alanda talep ettiği değişikliklerin kentsel düzeye yansımaları olarak düşünülmelidir. Örneğin Şart'ta yer alan, "Avrupa değerlerini esas alarak, kamu politikalarında etik yönetim, sürdürülebilir kalkınma" gibi talepler, yeni liberal devlet modelinin uygulamaları ile örtüşmektedir. Nitekim "*Avrupa değerlerini esas alan*" demekle, Avrupa dışı değerleri dışlayıcı bir yaklaşımın kabul edildiği de söylenebilir.

2000'li yılların, kentsel hakların gelişimi konusunda önemli gelişmelerin yaşandığı yıllar olduğu görülmektedir. 2001 yılında Brezilya'da İnsan Hakları Konferansı'nda sivil toplum örgütleri tarafından "Kentte İnsan Hakları Sözleşmesi" önerisi getirilmiştir. Bu öneri Mayıs 2000 tarihinde Saint-Denis'de sunulan "Kentte İnsan Haklarının Korunması Avrupa Şartı" göz önüne alınarak ileri sürülmüştür. *Kentsel İnsan Hakları Sözleşmesi*; kentsel reform ve demokratikleşme için mücadele edenler, kentsel toplumsal hareketler ve sivil toplum kuruluşlarının yoğun mücadelesi ile geliştirilmiştir. Sözleşme, kent sakinlerine bütün insan haklarının sağlanması, kentsel eşitsizliklere karşı mücadele ve bu bağlamda kentlerde kurumsal ve siyasal değişimlerin gerçekleştirilmesi üzerinedir. Bu gelişmeleri, 2002 tarihinde ikinci Dünya Sosyal Forumu'nda sivil toplum örgütlerinin öncülüğünde *Dünya Kentsel Şartı* izlemiştir.

2004 yılında Quito'da gerçekleştirilen Amerika Sosyal Forumu ve Barselona'da gerçekleştirilen *Dünya Kent Forumu*'nda; demokratik kent yönetimi, kent yönetimine ve bütçe yönetimine katılım, ekonomik, kültürel, toplumsal ve çevresel hakların uygulanmasında etkinlik, yoksullukla mücadele gibi kentle ilgili temel stratejilerin oluşturulması öne çıkan belli başlı konular

⁷Avrupa Konseyi'nin 12 Ocak 1957'de kurduğu Yerel ve Bölgesel Yönetimler Sürekli Komitesi, 17 Ocak 1994'de, aldığı bir kararla *Avrupa Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi* adını almıştır. Kongrenin biri yerel yönetimler diğeri bölgesel yönetimlerden oluşan iki meclisi vardır. Kongre yerel ve bölgesel demokrasinin geliştirilmesi için üye ülkelere yönelik izleme faaliyetleri yürütme yetkisi vardır.

olmuştur. 2005 yılında Brezilya'nın Porto Alegre kentindeki Dünya Sosyal Forumu, kentsel haklar konusunda çalışmak üzere yedi yüzden fazla kişinin katılımı ile gerçekleştirilmiştir. Çok değişik kesimlerden katılan konuşmacılar, demokratik ve sürdürülebilir kentler için daha fazla eşitliğin yaratılmasına yönelik imkânları tartışmışlardır.

4. Yönetişim ve Kentsel Haklar

1970 sonrası küresel yeniden yapılanma kent yönetiminde de önemli değişimlere neden olmuştur. Yönetişimle hem kent yönetiminde hem de devlet yönetiminde kontrol vatandaşlardan ve onların seçilmiş temsilcilerinden, ulusüstü kurumlar ve bu kurumların seçilmemiş temsilcilerine aktarılmaktadır. Yönetişim bu anlamda “hükümet olmadan yönetme” biçiminde; bürokratik yapıda değişimi yani hiyerarşi yerine eşitler arası ilişkiyi; yöneten yönetilen ayrımı yerine de birlikte yönetme anlayışını öne çıkarmaktadır. Yönetişim teorilerinde her ne kadar yönetim konusu, devlet, sivil toplum ve piyasa aktörlerinin birlikteliği şeklinde belirtiliyor olsa da, ağırlık merkezi sivil toplum örgütlerindedir (Bayramoğlu, 2005: 33-34). Üstelik yeni yönetsel yapılanma bireysel katılımdan çok, yerel düzeyde korporatist bir temsiliyet yapısını öngörmektedir. Yeni oluşum, toplumsal örgütlenme düzeyi düşük olan toplumsal kesimleri dışlayıcı bir biçimde gelişme göstermektedir (Şengül, 2010). Erder, düşük gelirli toplumsal sınıflar geliştirdikleri formel ve enformel ilişkiler vasıtasıyla canlı ve enerjik “sivil” örgütlenmeler oluşturduklarını belirtmektedir. Üst ve orta sınıfların oluşturduğu örgütlenmeden farklı olan bu yapılanmalar kentsel toplumsal hareketlere kaynaklık etmektedir. Özellikle Türkiye gibi ülkelerde “dinsel” nitelikli enformel örgütlenmelere karşı, o alanlarda yaşayanların sorunlarına çözüm getirmek için oluşturulan sivil toplum kuruluşları örgütlendirilmiştir. Bununla birlikte Türkiye’de son otuz yıllık süre içinde “dinsel” nitelikli cemaat ilişkisine dayalı sivil toplum örgütlenmesi de yaygınlaşarak varlığını ortaya koymuştur. Bu türden gönüllü örgütlenmeler yurttaşlık haklarının kazanılmasında önemli katkılar sağlamaktadır. Fakat daha çok üst ve orta gelir gruplarının gönüllü katılımına dayanan sivil toplum örgütlenmeleri, yoksulların toplumsal tüketim hizmetlerini, toplumsal dayanışma gereksinimlerini karşılama konularında ne ölçüde başarılı olacağı tartışma konusudur (Erder, 1998: 111). Dolayısıyla geniş toplumsal kesimleri kapsayıcı sivil toplum örgütlenmesinin olmadığı durumda yönetim uygulamasının başarısı da ayrı bir tartışma konusunu oluşturmaktadır.

Purcell’e göre (2002: 100) yönetim üç yolla yeniden şekillenmiştir:

- a) Yönetimin formatı değişmiştir,
- b) Kentsel politikalar yeniden dağıtımdan uzaklaştırılıp yarışmacı

bir anlayışla yeniden oluşturulmuştur,

- c) Birçok devlet hizmeti sivil veya yarı resmi organlara transfer edilmiştir.

Bu son değişiklik, yönetimden yönetişime geçiş olarak tanımlanmaktadır. Bu değişiklikler özellikle kent coğrafyasını şekillendiren kararlar üzerinde kontrol sahibi olma konusunda, kent sakinlerinin giderek oy hakkından mahrum olmalarıyla sonuçlanmıştır. Yönetişim yoluyla ulusal ve yerel düzeyde alınacak kararlarda halkın uzaklaştırılmasına yönelik sert eleştirilerde bulunan Bayramoğlu, yönetim modelini (2005:415); *“Yönetişim modeli adem-i merkezileşme ve demokratikleşme eğilimini ifade eden bir model olduğu yönündeki temel iddianın, gerçeği ters çevirmeden başka bir şey değildir. Siyasal iktidarın ulus devlet ölçeğindeki adem-i merkezileşmesi, aynı anda, başka bir iktidar ölçeğinde (küresel) gerçekleşen bir merkezileşmedir. Aynı şekilde demokratikleşme iddiasının ise emekçi sınıfların onay ve rızasını yok hükmünde gören bir siyasal iktidar pratiği anlamına geldiği açıktır. Yönetişim katılımı değil, despotizmi yoğunlaştıran bir iktidar alanı tanımlamaktadır.... Diğer bir ifade ile yönetim, politik toplumun (devletin) sivil toplum (piyasa) tarafından sömürgeleştirilmesidir”* şeklinde açıklamaktadır.

Kentsel haklar ve yönetim konusuna farklı yaklaşan Tekeli ise (2002: 22), günümüz küreselleşme çağında hakça ve sürdürülebilir bir yerleşme sistemine ulaşmanın ancak sivil toplumcu anlayışla, gerçekleşebileceğini bunun da ancak; a) yurttaş bağlılığı, b) yapabilir kılma, c) iyi yönlendirme ilkeleri çerçevesinde mümkün olacağını belirtmektedir.

Bu üç ilkenin aynı anda aynı zaman diliminde bir yerleşim biriminde bulunması koşuluyla iyi bir yerleşmeye ulaşılabileceği ileri sürülmektedir. Bu bağlamda konuya yaklaşımın, *“toplumdaki değişik aktörlerin eylemlerinin amaçlanana ulaşmayı sağlaması için iyi bir yönlendirmeye gereksinmesi vardır. Bu işlev günümüzde “governance”, çok aktörlü yönetim diye adlandırılıyor. Toplumda devletin yeni bir ilişki kurma biçimi olarak öneriliyor. Toplumu yönlendirmekte sorumluluk dengesinin devletten sivil topluma kayması anlamına geliyor. Çok aktörlü bir sistemin birlikte yönlendirme sürecine işaret ediliyor. Bu yönlendirme biçiminde devlet dışı aktörlerin katılabildikleri, ortaklık kurabildikleri esnek yapılar öngörülürken demokratiklik, açıklık, hesap verme, çoğulculuk, hizmetin verildiği yere yakın olma (subsidiarity) gibi ilkelere işaret edilmiş olmaktadır.* Tekeli, yönetim konusunu kentsel haklar bağlamında; insan hakları temelli bir bakış açısı ile değerlendirmektedir. Ona göre, insan hakları bir bütündür. Ancak tümünün gerçekleşmesi gerekir. Bunların gerçekleştirilmesinde sorumluluk ayrımları yapmaktan çok, toplumda bireylerin ve diğer aktörlerin tümünün birlikte sorumluluk yüklenmesini düşünmek yararlı olacaktır (Tekeli, 2002: 17).

Fernandes, temsili demokrasinin, hem uzun yıllar boyunca toplumsal sınıfların çıkarlarını temsil etmesi, hem de küresel düzeyde ulusal devlet formunun temel bir etkeni olma rolüne dikkat çekmektedir. Fakat bu rolüne karşın temsili demokrasi artık sosyal ve siyasal gelişmelerle birlikte insan hakları kavramını geliştirmekte ve buna bağlı olarak da değiştirmektedir. Aslında artık demokrasi ve insan hakları bağlamında temsili demokrasi kavramı da önemli değişimlere maruz kalmıştır (Fernandes, 2005: 46). Purcell'e göre kentsel haklar bağlamında demokrasi, liberal demokrasinin oy mekanizmasından farklıdır. Çünkü liberal demokrasilerde vatandaşlar, sosyal süreçte dolaylı bir kontrole sahiptir. Devlet bu süreci kurumlaşmış bir ortak sese dönüştürme gücüne sahiptir. Buna karşılık kentsel hak, insanların kentsel mekânı üreten kararlara yönelik doğrudan oy hakkıdır. Örneğin kent alanlarının oluşturulmasına yönelik planların kararları devlet tarafından alınırken, planlama dışında kalan kararlar devletin dışında kalmaktadır. Firmaların yatırım kararları, kentsel hakların yetki alanlarına girebilmektedir. Çünkü bu tarz kararlar, kentsel mekânın üretiminde önemli rol oynamaktadır. Geleneksel vatandaşlık hakkı, yurttaşlara sermaye tarafından verilen kararlar üzerinde bazı yetkiler verebilmektedir. Fakat bu yetki sermaye sınıfı üzerinde yeteri kadar kontrol edici bir yetki olamamaktadır. Sermaye üzerindeki kontrol ancak devlet tarafından vergi kanunları, çevresel kısıtlamalar gibi konular dahilinde olabilmektedir. Oysa kentsel haklar bağlamından bakıldığında kent sakinlerine karar alınan masada bir koltuk verilmekte olduğu belirtilmektedir. Bu bağlamda Lefebvre karar alma mekanizmasında kontrolü devletten kent sakinlerine kaydırarak oluşumlara ihtiyaç olduğunu belirtmektedir (Purcell, 2006: 1930).

Purcell, Lefebvre'nin kentsel haklar tanımının hem kapitalizmin sosyal ilişkilerini hem de mevcut liberal demokratik vatandaşlık yapısını yeniden işler hale getirdiğini düşünmektedir (Purcell, 2002: 101). Fakat 1789'dan bu yana gelişen toplumsal yapılar, bireyle-toplum ilişkisi, bireyle-birey arasında çağdaş sosyal ilişkiler sosyal vatandaşlık kavramını ortaya çıkarmıştır. Demokrasinin geliştirilmesi ve derinleştirilmesi için, yeni bir sosyal vatandaşlık sözleşmesinin yaratılıp uygulanması, halkın siyasal ve sivil topluma katılımının tanınması ve yasallaştırılması, olmazsa olmaz bir argüman olarak ileri sürülmektedir (Fernandes, 2005: 42). Bu bağlamda Fernandes **sosyal vatandaşlık** ilişkisini önermektedir. Sosyal vatandaşlık; ulus ve devlet arasındaki ilişki yanında toplumun da bireyleri arasındaki ilişkidir. Fernandes ayrıca kurulan yeni ilişkinin, Rousseau'nun toplum sözleşmesinde kurduğu ilişkiden daha gelişmiş bir ilişki olması gerektiğini belirtmektedir. Bu ilişki, geleneksel demokratik temsil haklarının ötesinde, sadece oy hakkına indirgenmeyecek yeni bir sosyal politik vatandaşlık sözleşmesini işaret etmektedir. Fernandes vatandaşlığın her zaman bir yükümlülük kaynağı olduğunu, buna karşın siyasal hakların seçim hakkından öteye geçemediğini belirtmektedir. Bu bağlamda devletle hükümet

ve kamusal irade ile sosyal toplum arasındaki boşluğu azaltacak, devletle vatandaş arasında çağdaş sosyal ilişkilerin kurulmasını zorunlu kılmıştır (Fernandes, 2005: 46).

Vatandaşlık ve kentsel demokrasinin; özellikle kentdaşlık ve demokrasi (kenttin ulusaldan veya küreselden ziyade yerele daha fazla aidiyetinden kaynaklanan) tartışmalarındaki varsayımın; karar mekanizmasının yerelleştirilmesinin, onu demokratikleştireceği ve demokratikleşmenin de sosyal adaletle sonuçlanacağı üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Fakat mekan üzerinde kontrolün yerelleştirilmesinin demokrasi veya adalet sağlayıp sağlamayacağı, yerelin kime yetki verdiği ile ilgilidir. Purcell kentlerde demokrasi ve yurttaşlıkla ilgili bir takım endişelerini açıkladığı çalışmasında, yerel ve ulusal düzeyde iktidar ilişkilerinin bir takım dengeler üzerine oturduğunu ve dengenin oluşmasında ise bir takım tuzakların varlığını dile getirmektedir. Örneğin yerelleşme her zaman demokratikleşme ile sonuçlanmayabilmekte ve yerellik kimi zaman zorbalık ve zulüm ile sonuçlanabilmektedir. İşte demokrasi ile zorbalık arasındaki fark, yerel halkın “yerellik” anlayışına yaklaşımı ile biçimlenmekte ve bu biçim bir denge ile oluşmaktadır. Denge yerel halkın toplumsal olarak yapılandırılması ile oluşmaktadır. Bu belli zaman diliminde ve belli bir mekânda, belli oyuncular arasındaki mücadelelerle belirlenmektedir. Fakat yerel kararların alınmasında yerel denge gruplarının küresel ve ulusal dengelerden bağımsız hareket etmesi mümkün görülmemektedir. Yani yerel üzerindeki kontrolün her zaman demokrasi veya adalet sağlayıp sağlamayacağı çok tartışmalıdır. Bu bağlamda yerel denge gruplarının gündeminde demokrasi ve toplumsal adalet öncelikli konu olmayabilmektedir. Kamulaştırma, özelleştirme gibi konularda sermaye grupları hedeflerine ulaşmak üzere ulusal ve yerel düzeyde bir denge oluşturmaya çalışırken, buna direnen başka bir yerel denge oluşabilmektedir. Purcell, yerel ölçekte oluşan dengelerin ulusal ve daha üst ölçekte oluşan dengelerden daha demokratik, adil ve sürekli olduğunu belirtmekte ve yerel dengeler üzerine oluşumların kentsel haklara katılımı sağlamada daha demokratik olduğunu ileri sürmekte, kent halkına düşen görevin yerel dengenin oluşumunu “yerel tuzaklardan” korumakta olduğunu belirtmektedir (UNESCO/UN-HABITAT/ISSCIS, 2010).

Devletle toplum ve merkezi yönetimlerle yerel idareler arasında bir denge sağlamak için, siyasal erkin bölüşümünde kimi etmenler vardır. Ülkenin tarihsel gelişim süreci ve gelenekleri, toplum yapısının özellikleri, devletin ekonomisinin niteliği ve merkezi yönetimin yapısı, bu dengenin sağlanmasında önemli etmenlerdir (Keleş, 2009: 46). Son nokta, yerel özerkliğin ölçüsünü belirleme anlamında önemlidir. Yerel denge gruplarının gündemiyle, demokrasi veya adalet gündemi arasında her zaman ilişki olmayabilir. Aynı şey bölgesel veya ulusal dengeler için de söz konusudur. Gerek yerel gerekse ulusal düzeyde

ulaşılan güç dengeleri geçici olabileceği gibi, belirli aralıklarla kalıcı da olabilmektedir. İktidar için oluşturulan dengeler, politik bir proje ile sürekli olarak yeniden yapılandırılabilir (Purcell, 2006: 1928-1929).

Sonuç

Günümüzde kentler dünyanın yoksul kesiminin büyük bölümü için, zenginliğin, gücün, aşırı üretim ve tüketim alanlarının, çevresel bozulmanın merkezi, toplumsal kesimler arasında yarattığı ayrışma ve dışlanma ile sosyal ve bölgesel farklılıkları yaratan mekânlar, kamusal alanların özel şirketler tarafından işgal edilmesine katkıda bulunan geniş yerleşim alanlarıdır. Toplumsal kesimler arasında ortaya çıkan bu ayrışma yeni liberal politikalarla daha da derinlik kazanmaktadır. Bu bağlamda kentsel haklar kentte yaşayanlar için büyük bir önem kazanmaktadır. Hak kavramının yaklaşık iki bin yıldan fazla geçmişi olmakla birlikte ulusal ve uluslararası metinlerde ancak iki yüzyıldan beri yer almaktadır. Üstelik üçüncü kuşak haklar kategorisinde yer alan kentsel haklar çok daha yeni bir geçmişe sahiptir ve bu anlamda gelişimini henüz tamamlayamamış haklardandır.

Lefebvre'den bu yana coğrafyacılar, kent planlamacıları, kent bilimcileri, belediyeler, sivil toplum örgütleri, kentsel çalışmalarda kent sakinlerinin heterojenliği ile değil, aynı zamanda kentsel haklarda formüle edilen kentli haklarının korunmasına yönelik çalışmalarda bulunmaktadır. Fakat gerek ulusal gerekse uluslararası metinlerde yer alan kentsel haklar konusunda somut gelişmeler istenilen seviyede değildir. Özellikle az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin büyük bir bölümünde toplumsal kesimlerin çoğunluğu hala temiz içme suyu dahi bulamamaktadır. En temel insani gereksinimlerin karşılanmadığı bu ülkelerde demokrasi, eşitlik gibi haklardan bahsedilememektedir. Batı'nın gelişmiş kentleri dışında kalan kentlerde kentsel haklar hala soyut bir kavram olmaktan öte geçememektedir. Oysa haklar kategorisinde yer alan birçok hak soyut olmakla birlikte, kentsel haklar somut bir takım sonuçları olan haktır. Bununla birlikte Batı'lı kentler açısından da kentlilerin haklara ulaşımı konusunda önemli sorunları bulunmaktadır. Özellikle Batı'lı birçok kentte göçmenlerin azınlıkların ve dışlanmışların kentsel hizmetlere erişiminde en azından eşitlik gibi konularda sorunlar yaşamaktadır. Etnik, dinsel dışlanma, cinsiyete yönelik ayrımcılık ve göçmenlerin oturduğu bölgelerde belediye hizmetlerinde görülen yetersizlik batılı kentlerin önemli hak problemleridir.

Çok yaygın tartışma alanı olan ve somut bir takım sonucu olmakla birlikte neden kentsel haklar tüm toplumsal kesimler arasında adil bir dağılım sağlayamamaktadır? Sorunun cevabını Lefebvre'nin çalışmaları doğrultusunda tekrarlırsak, siyasi iktidarlar halkın talep ettiği temel istekleri kendi çıkarları

çerçevesinde değerlendirmekte ve eğer kendi çıkarları ile örtüşüyorsa isteği hak olarak tanımaktadır. Hakkı tanıırken bunu kendi stratejisine göre biçimlendirmektedir. Eğer belirli bir istek iktidar tarafından hoş karşılanmamış ise bunun bir hak olarak tanınması çok uzun mücadeleleri gerektirebilmektedir. İşte kentsel toplumsal hareketler de bu mücadelelerin nedeni olarak gelişmektedir.

Günümüzde Avrupa Kentsel Şart'nda olduğu gibi uluslararası belgeler incelendiğinde kentsel haklar konusuna yoğun bir ilgi olduğu görülmektedir. Özellikle dışlanmışların, yoksulların kentsel haklara erişimi konusunda yoğun bir çalışma vardır. Kentsel haklar konusunda ki bu çalışmaların en önem verdiği konu kentsel kararlara toplumun bütün kesimlerinin katılımını sağlamak. Kararlara katılımı gerçekleştirme yöntemi ise temsili demokrasi ile değil yönetim mantığı ile gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir. Oysa yönetim mantığında kentsel kararlara katılımı yoksul kesimlerin temsil edilmesinde sorunların olduğu bilinmektedir. Yönetim yönteminin, sermayenin kentsel alanlarda çıkarlarının korunması veya sağlama alınması yolunda kullanılan bir araç olarak kullanıldığına yönelik eleştiriler vardır. Gerçekte yönetim mantığında kent halkının kararlara katılımı ancak toplumun büyük bir kesiminin katılımı ile mümkün olacaktır. Fakat toplumun büyük bir kesimi özellikle alt gelir grubunun önemli bir bölümü sivil örgütlenmelerin dışında kalmaktadır. Bu bağlamda kentsel kararlarda yer alamayan toplumun büyük bir kesimini oluşturan örgütsüz kesim, kentsel haklardan faydalanma anlamında önemli sorunlar yaşamaktadır.

Küreselleşme süreci ve bu sürecin yeni liberal ekonomik ve siyasal politikaları kentsel haklar bağlamında iki sonuç ortaya çıkarmıştır. Birincisi; yerel karar mekanizması içinde yer alamayan ve ağırlıkla dışlanmış grupların temel kentsel talepleri, kentsel hakların biçimlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Örneğin kent planlarının kadına yönelik ayrımcılığının arkasında geleneksel dışlanma biçiminin toplumsal gelenekle ilgili olduğunu göz ardı etmek mümkün görülmemektedir. İkincisi küreselleşmeci bir bakış açısıyla, küreselleşmenin teorik açıklamasının da temelini oluşturan bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerle artık her bir bireyin bilgiye erişiminin eskisine göre daha kolay olması yerel yönetimlerin demokratikleşmesine zemin hazırlamıştır. Demokratikleşmeye yönelik istek ve taleplerin uluslararası kurumlar ve bu kurumları oluşturan devletlerin imzalamış oldukları sözleşmeler (Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı gibi) kentsel hakların gelişmesinde önemli bir başka süreci oluşturmuştur. Bu gelişme küreselleşme sürecinin konuya ilişkin umut verici yönünü oluşturmaktadır.

Son olarak kentsel hakların gelişmesinde en önemli görev kentlilerin kendisine düşmektedir. 1800'lü yıllardan bu güne kadar birçoğu kanlı mücadeleler ile kazanılan hakların korunması ve geliştirilmesi, yine siyasal

İktidarlar ile çetin mücadeleyi zorunlu kılacaktır. Kentsel hakların geliştirilmesi konusunda en azından Latin Amerika kentlerinde yapılan mücadeleler dikkat çekicidir. Bu mücadelelerin başarılı olup olmaması ancak toplumun bunu istemesine ve gerekirse bu konuda mücadele etmesine bağlıdır.

Kaynakça

- Bayramoğlu, Sonay (2005), *Yönetişim Zihniyeti* (İstanbul: İletişim Yayınları).
- Benevole, Leonardo (1995), *Avrupa Tarihinde Kentler*, (İstanbul: Afa Yayıncılık) (Çev. Nur Nirven).
- Bora, Taml (1997), “Yeni Yerelin Tanımı”, *Ada Kentliyim*, 3: 40-51.
- Bumin, Kürşat (1990), *Demokrasi Arayışında Kent* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları).
- Castells, Manuel (1983), *The City and the Grassroots* (Berkeley: University of California Press).
- Erder, Sema (1998), “Kentlerdeki Enformel Örgütlenmeler, Yeni Eğilimler ve Kent Yoksulları ya da Eski Hamamdaki Yeni Taslar”, *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık* (İstanbul: Tarih Vakfı Yayını).
- UNESCO/UN-HABITAT/ISSCIS (2005), *Urban Policies and the Right to the City*, Public Debate, Discussion Paper, 18 March 2005, Paris, <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001461/146179M.pdf>, 22/01/2010.
- Fenster, Tovi (2010), “The Right to the City and Gendered Everyday Life”, <http://www.adalah.org/newsletter/eng/feb06/ar2.pdf>, 22/01/2010.
- Fernandes, Edesio (2005), “Updating The Declaration of The Rights of Citizen in Latin America: Constructing the Right to the City in Brazil” *Urban Policies and the Right to the City* (Paris: UNESCO): 40-54
- Giddens, Anthony (1994), *Modernliğin Sonuçları*, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları) (Çev. Ersin Kuşdil).
- Hamamcı, Can (1981), *Merkezi Yönetim-Yerel Yönetim Ekseninde Belediyelerimizin Yapısı ve Demokratikleşme Eğilimi* (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Harvey, David (1989), *The Urban Experience* (John Hopkins University Press).
- Harvey, David (1996), *Sosyal Adalet ve Şehir*, (Çev. Mehmet Moralı), (Ankara: Metis Yayınları).
- Harvey, David (2008), “The Right to the City”, *New Left Review* (Çev. Meriç Kırmızı),53, http://www.sendika.org/yaziphp?yazi_no=22579, erişim tarihi 28/01/2010.
- Holton, R.J. (1999), *Kentler Kapitalizm ve Uygarlık*, (Çev. Ruşen Keleş), (Ankara: İmge Kitabevi).
- Huot, Jean-Louis, Jean-Paul Thalmann, Dominique Valbelle (2000), *Kentlerin Doğuşu*, (Çev. Ali Bektaş Girgin), (Ankara: İmge Kitabevi).
- Keleş, Ruşen (1993), *Kent ve Siyaset Üzerine Yazılar (1975-1992)* (İstanbul: IULA-EMME Uluslararası Yerel Yönetimler Birliği Doğu Akdeniz ve Ortadoğu Bölge Teşkilatı Yayını, Kent Basımevi).
- Keleş, Ruşen (2004), *Kentleşme Politikası*, (Ankara: İmge Yayınevi).

- Keleş, Ruşen (2006), “Kent ve Kültür Üzerine” *Mülkiye*, 29(246): 9-18.
- Keleş, Ruşen (2009), *Yerinden Yönetim ve Siyaset* (İstanbul: Cem Yayınevi).
- Lefebvre, Henri (2002), “The Right to the City”, Gary Bridge, Sophie Watson (eds.), *The Blackwell City Reader* (Oxford UK: Blackwell Publishing): 367-375.
- Lefebvre, Henri (1998), *Modern Dünyada Gündelik Hayat* (İstanbul: Metis Yayınları) (Çev. Işın Gürbüz).
- Lefebvre, Henri (1996), “Theses on the City, the Urban and Planing”, Kofman Elenore, Elizabeth Lebas(eds.), *Writings on Cities* (Oxford: Blackwell Publishers): 177-185.
- Lefebvre, Henri (1996), “Perspective or Prospective”, *Writings on Cities*: 160-175.
- Mısır, Mustafa Bayram (2003), “Gerçek Demokrasi Olanağı: Paris Komünü”, *Praksis*, 10: 316-313.
- Mingione, Enzo (1981), *Social Conflict And The City* (Great Britain: Basil Blackwell).
- Osorio, Leticia (2005), “The World Charter on the City”, *Urban Policies and the Right to the City* (Paris: UNESCO): 107,114.
- Purcell, Mark (2006), “Urban Democracy and the Local Trap”, *Urban Studies*, 43(11): 1921-1941.
- Purcell Mark (2002), “Excavating Lefebvre: The Right to the City and its Urban Politics of the Inhabitant” <http://www.springerlink.com/content/m1856v64454767j9/fulltext.pdf>, 22.01.2010.
- Ökmen, Mustafa (2003), “Globalleşme- Yerelleşme Dinamikleri ve Bir İnsan Hakkı Olarak Yerel Haklar”, Çukurçayır, A. (ed.), *Yerel ve Kentsel Politikalar* (Konya: Çizgi Yayınevi): 17-63.
- Özbek Meral, (2002), “Kentsel Mekân, Toplum, Bilişsel Harita ve Planlama”, İncedayı, Deniz (der.), *Çevre Tümdür* (İstanbul: Bağlam Yayıncılık): 175-203.
- Tekeli, İlhan (1988), “Kentleşmeye Kapital Birikim Süreçleri Açısından Bakmanın Sağladığı Açıklama Olanakları”, *Defter Dergisi*, 5: 128-138.
- Tekeli, İlhan (1994), “Kente Karşı İşlenen Suç mu? Yoksa Kentlinin Gasp edilen Hakkı mı?”, *Bozkurt Güvenç’e Armağan* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını): 463-473.
- Tekeli, İlhan (2002), “İnsan Haklarının Yerleşmeye ve Mekana İlişkin Boyutları”, Yıldırım, Ferzan (ed.), *İnsan, Çevre, Kent* (İstanbul: Demokrasi Kitaplığı Yayınevi): 15-29.
- Şengül, Tark, “Kapitalist Kentleşme Dinamikleri ve Türkiye Kentleri”, *Evrensel Kültür Dergisi*, 128, <http://www.planlama.org/new/makaleler/kapitalist-kentlesme-dinamikleri-ve-turkiye-kentleri.html>, 22/01/2010.
- Şengül, Tark (2001), *Kentsel Çelişki ve Siyaset* (İstanbul: Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi (WALD) Yayınları).
- Wirth, Louis (1938), “Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentleşme”, Duru, Bülent, Ayten Alkan(der.), *20. Yüzyıl Kenti içinde* (Ankara: İmge Kitabevi): 77-107.
- www.ihd.org.tr/makale/kent4.html.